

ԽԱՆՁԱԴՅԱՆ ՄԱՐԻԱՄ
(ԱԻ)

ԳՆԶԻԿ ԵՎ ԷՐԵՐԻՆ ԳՅՈՒՂԵՐԻ (ԲԻԹԼԻՍԻ ԵՎ ՎԱՆԻ
ՎԻԼԱՅԵԹՆԵՐ) ԿՈՐՄՎԱԾ ՍԵՊԱԳԻՐ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1916 թվականին Հայ Հեղափոխական Դաշնակցությունը նախա-
ձեռնում է տեղեկությունների հավաքագրում Ցեղասպանությունից
հետո Անդրկովկասի տարբեր վայրերում իրենց ապաստանը գտած հայ
փախստականների շրջանում: Հարցադրումներից մեկը ներառել է
փախստականների հարազատ բնակավայրերի նախկին վիճակի
ճշգրտումներ, մասնավորապես բնակավայրում եղած եկեղեցիների,
վանքերի, դպրոցների, մշակութային հաստատությունների, կորած կամ
ոչնչացված հնությունների, հազվագյուտ իրերի, ձեռագրերի մասին
տեղեկությունների հավաքագրում: Ցեղասպանությունը վերապրած
մարդկանց այս վկայությունները ամփոփվեցին «Հայոց ցեղասպանու-
թյունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկայություններ:
Փաստաթղթերի ժողովածու» եռահատոր աշխատության մեջ¹: 2014
թվականին այս ժողովածուն թարգմանվեց նաև ռուսերեն և անգլերեն
լեզուներով: Ես մասնակցել եմ ռուսերենի թարգմանության աշխա-
տանքներին և թարգմանության ընթացքում վկայությունների մեջ հան-
դիպեցի մի քանի հիշարժան տեղեկությունների Բիթլիսի և Վանի վի-
լայեթների երկու գյուղերում՝ Գնձիկում և Էրերինում մինչև 1915 թվա-
կանը պահպանված սեպագիր արձանագրությունների մասին:

Առաջին վկայությունը Բիթլիսի վիլայեթի Սդերդ գավառի Շիր-
վանի գավառակի Գնձիկ գյուղի բնակիչ Բերիտ Ագոյանի վկայությունն
է (15 օգոստոս, 1916 թիվ)²:

Շիրվանի գավառակը վերոհիշյալ աշխատության մեջ տեղա-
դրվում է Բիթլիսի նահանգի հարավ և հարավարևելյան շրջաններում³
(Մեծ Հայքի Ադնիք կամ Մոկք նահանգներում): «Հայաստանի և հա-

¹ Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկա-
յություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու, Երևան, 2012:

² Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկա-
յություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու: Հատոր Բ «Բիթլիսի նահանգ», Երևան,
2012, վկայություն № 76, էջ 117-118:

³ Նույն տեղում, էջ 4:

րակից շրջանների տեղանունների բառարանում՝ Շիրվանի գավառակը նույնացված է Սոկս նահանգի Արգասովխա գավառին⁴։ Սակայն Շիրվանի գավառակը գտնվում է Արևելյան Տիգրիսի (Ջերմի) և Բաղադեշ և Տատիկ գետերի միջագետքում, Սղերդից դեպի հյուսիս-արևելք, ինչը համապատասխանում է Աղձնիք նահանգի Աղձն (Արզն) կամ Կեթիկ գավառներին, որոնց սահմանակից էին Սոկսի Իշայր և Միս Իշայր գավառները, բայց ոչ Արգասովխո, որը թե՛ Երեմյանը, թե՛ Բ.Հարությունյանը տեղադրում են Սոկքի Իշայր գավառից դեպի հարավ-արևելք ընկած հատվածում, Արևելյան Տիգրիսի ձախակողմյան վտակներից մեկի՝ ներկայիս Կերկանդիլ-սու գետակի ձորահովտում⁵։ Սղերդի գավառի արևելյան հատվածը, ըստ վերոհիշյալ հեղինակների, համապատասխանում է պատմական Սոկքի Իշայր գավառին⁶ (ուշ շրջանում՝ Բիթլիսի գավառի Խիզանի գավառակին), և Արևելյան Տիգրիսից (Ջերմից) դեպի հարավ ընկած Արքայի գավառին (Սոկս Առանձնակին) Որբ գետի հովտում (ավելի ուշ՝ Սղերդի գավառի Բարվառի գավառակին)⁷։ Ըստ երևույթին, տվյալ դեպքում պետք է բացառել նաև Կեթիկն ու Միս Իշայրը, քանի որ վկայության մեջ հիշատակվում է Բոհտան (իմա՝ Արևելյան Տիգրիս) գետը⁸, ինչից կարելի է ենթադրել, որ գյուղը գետից շատ հեռու չպետք է լիներ։ Շիրվանի գավառի Արևելյան Տիգրիսի

⁴ Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, Երևան, 1998, հ. IV, էջ 135։

⁵ Տե՛ս Երեմյան Ս.Տ., Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի (փորձ VII դարի հայկական քարտեզի վերակազմության ժամանակակից քարտեզագրական հիմքի վրա), Երևան, 1963, էջ 39։

⁶ Երեմյան Ս.Տ., նշվ.աշխ., էջ 54։ Հարությունյան Բ., «Մեծ Հայքի Սոկք աշխարհը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի», ՊԲՀ, 1990, № 1, էջ 48։ Նույն կարծիքն է արտահայտված Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարանում, հ. IV, էջ 141։

⁷ Երեմյան Ս.Տ., նշվ.աշխ., էջ 71։ Բ.Հարությունյան, նշվ.աշխ., էջ 45։ Բ.Հարությունյանի «Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի եւ այլ աղբիւների» քարտեզը համացանցում տեղադրված է հետևյալ հասցեում՝

http://hayk.org/am/files/Map_Arm/Map.htm։

⁸ Բերիտ Ագոյանը նշում է, որ «7 տարեկանէ վար տղաները և կիները գերի տարին և Բոհտանի գետին (Տիգրիս) մեջ խեղդեցին բոլորը», տե՛ս Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում։ Վերապրածների վկայություններ։ Փաստաթղթերի ժողովածու։ Հատոր Բ «Բիթլիսի նահանգ», Երևան, 2012, վկայություն № 76, էջ 118։

ափին գտնվելու մասին գրում է նաև Հովհաննես Տեր-Մարտիրոսյանը (Ա-Դո). «Շիրվանի գաւառը... ոռոգւում է Արևելեան Տիգրիսի ջրով»⁹:

Ամենայն հավանականությամբ, Գնձիկը պետք է փնտրել կամ Աղձնիքի Աղձն գավառում կամ Մոկքի Իշայր գավառում՝ Արևելյան Տիգրիսից հյուսիս ընկած հատվածներում:

Ցավոք, Գնձիկ գյուղի մասին որևէ լրացուցիչ տեղեկություն XIX դարի ուղեգրություններում¹⁰ չհաջողվեց գտնել:

Պատմելով գյուղի մասին (նշենք, որ 600 բնակչից կենդանի են մնում ընդամենը 20 մարդ՝ 6 տղամարդ և 12 կին և երեխա)՝ Բերիսո Ազոյանը մասնավորապես նշում է.

«Եկեղեցւոյ մէջ կային ձեռագիր Աւետարաններ, նաև հին ձեռագիր կոնդակ մը, որու վրայ նկարուած էր Ս. Կոյս Մարիամի պատկերը, զոր անգլիական հիւպատոս մը մի քանի տարի առաջ տարաւ: Եկեղեցւոյ մօտ, գերեզմանատան մէջ երկու արշին երկայնութեամբ և չորս թիզ լայնութեամբ քար մը կայ, որու երկու երեսներուն վրայ բնեռագիր արձանագրութիւններ կան... Պիթլիսի անգլիական հիւպատոսը 200 օսմ. լիբանի գնահատած է այդ քարը, բայց գիւղի քահանան՝ [Տէր] Գորգիզը, չէ համաձայնած տալու»¹¹:

Մեկ թուրքական արշինը (arşın (zira)) մոտ 75 սմ¹² էր կազմում, մեկ թուրքական թիզը կամ թզաչափը՝ 23 սմ¹³, հետևաբար, խոսքը գնում

⁹ Ա-Դո (Տեր-Մարտիրոսյան Հովհաննես), Վանի, Բիթլիսի և Էրզրումի վիլայեթները, Երևան, 1912, էջ 153:

¹⁰ Միրախորեան Մանուէլ, Նկարագրական ուղեւորութիւն ի հայաբնակ գաւառոս Արեւելեան Տաճկաստանի: Մարզիսեան Ներսիս, Տեղագրութիւնք ի Փոքր եւ ի Մեծ Հայս, Վենետիկ, 1864: Ա-Դո (Տեր-Մարտիրոսյան Հովհաննես), Վանի, Բիթլիսի և Էրզրումի վիլայեթները, Երևան, 1912: Lynch H.F.B, Armenia, Travels and studies, vol. I, II, London, 1901 և այլն:

¹¹ Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկայություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու: Հատոր Բ «Բիթլիսի նահանգ», Երևան, 2012, վկայություն № 76, էջ 117-118:

¹² Տարբեր երկրներում արշինի չափը տարբեր է եղել՝ տատանվելով 65,2–112 սմ սահմաններում: Ռուսական արշինը կազմում էր 71 սմ, թուրքականը՝ մոտ 75 սմ: Տե՛ս Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, հ. II, էջ 119:

¹³ Թզաչափը կամ թիզը հավասար է 0,233 մետրի, տե՛ս «Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին», Թուրքական աղբյուրներ մաս Գ, Էվլիյա Չելեբի (թարգմանություն, առաջաբան և ծանոթագրություններ Ա.Խ.Սաֆրաստյանի), էջ 317:

է մոտ 150 սմ երկարությամբ և 90 սմ լայնությամբ մի քարակոթողի մասին:

Դարասկզբի 1 օսմանյան լիրան ուներ 22,70 ֆրանկ ոսկիով արժեք¹⁴, հետևաբար, խոսքը գնում է մոտավորապես 4500 ոսկիով ֆրանկ¹⁵ արժողությամբ քարակոթողի մասին: Մոտավորապես նույն չափերի է Գյովելեքի (հայկական էրմանց կամ էրմանիս)¹⁶ Ռուսա III-ի քարակոթողը, բարձրությունը 133,5 սմ, լայնությունը՝ 76 սմ, տողերի քանակը՝ մոտ 34¹⁷: (Տե՛ս նկար 1)¹⁸:

Ցավոք սրտի, Գնձիկը հիշատակված չէ ո՛չ Գ. Մելիքիշվիլիի «Урартские клинообразные надписи», ո՛չ Ն. Հարությունյանի «Корпус урартских клинообразных надписей», ո՛չ էլ Ս. Սալվինիի «Corpus dei Testi Urartei» արձանագրությունների ժողովածուներում, և անհնար է նույնիսկ կռահել, թե ինչ արձանագրության մասին է խոսքը:

Մենք փորձեցինք պարզել նաև անգլիացի այս հյուպատոսի անունը: Վկայության մեջ նշված է, որ Ցեղասպանությունից մի քանի տարի առաջ հյուպատոսը գյուղից տարել է ձեռագիր կոնդակը¹⁹: Հայտնի է մի հյուպատոսի անուն, որը գործել է օսմանյան Թուրքիայում XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին: Դա Չարլզ Հեմփսոնն է, անգլիական փոխհյուպատոսը Մուշում (Charles S. Hampson, British Vice Consul at Muş (Bitlis province))²⁰: Սակայն, հասկանալի պատճառներով, նույնականացման այլ կովան չունենք:

Գնձիկի եկեղեցու քահանայի վերաբերյալ տեղեկություններ չգտանք նաև Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքի կողմից Թուր-

¹⁴ Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկայություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու: Հատոր Բ «Բիթլիսի նահանգ», Երևան, 2012, էջ 351:

¹⁵ Կազմում է մոտ 27 հազար եվրոյի համարժեք գումար:

¹⁶ Գրեկյան Ե., Գյովելեքի ուրարտական արձանագրությունը, Պատմաքանասիրական հանդես, 2004, № 1(224), էջ 224, վերակազմությունը՝ էջ 227:

¹⁷ Salvini M., Una stele di Rusa III Erimenahi dalla zona di Van, Studi Micenai ed Egeo-Anatolici (SMEA), Fascicolo XLIV/1 – 2002, էջ 115:

¹⁸ Աղբյուրը՝ Salvini M., նշվ. աշխ., էջ 118:

¹⁹ «Վշտապատում», Երևան, 2005, էջ 320:

²⁰ Vahakn N. Dadrian, *The History of the Armenian Genocide. Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, New York, 2003, էջ 156:

քիայի արդարադատության և դավանանքների նախարարությանը ներկայացված հայկական եկեղեցիների և վանքերի ցուցակներում²¹:

Նշենք, որ Գնձիկ գյուղի մասին առհասարակ շատ քիչ նյութ է պահպանվել: Ողջ մնացածների ժառանգները վերջերս համացանցում մի լուսանկար հրապարակեցին, սակայն, ցավոք, ոչ գերեզմանոցը, ոչ Սուրբ Ստեփանոսի եկեղեցին այս լուսանկարում չեն երևում:

Հաջորդ վկայությունը դա Վանի վիլայեթի Վանի գավառակի Թիմարի գյուղախմբի էրերին գյուղի բնակիչ Վարդան Գալուստյանի վկայությունն է²²:

Էրերինը գտնվում էր Վանից 23-24 կմ դեպի հյուսիս-արևմուտք, էրերնա կոչվող լեռների արևմտյան հարթակի վրա, լճափին: Թիմարի գավառակը համապատասխանում է Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Տոսպ կամ Բոգունիք գավառներին: Էրերինը Ցեղասպանությունից առաջ ուներ մոտ 180 տուն հայ բնակիչ (մոտ 1000 հոգի), և, ինչպես նշում է Վարդան Գալուստյանը, նաև «*եկեղեցի մը և Յովհաննէս անունով դպրոց մը (գեղեցիկ շէնքով)*»²³: Եկեղեցին կոչվում էր Սուրբ Հովհաննէս (հիշատակվում է նաև որպես Սուրբ Ստեփանոս), իսկ գյուղից հարավ գտնվում էր էրերնա Սուրբ Սահակ Պարթև վանքը, որի նկարագրությունը տվել են Ներսես Սարգսյանը և Երվանդ Լալայանը²⁴: Վանքից, Լալայանի խոսքերով՝ «*Ժամ հեռու դեպի արեւելք գտնւում է մի ուրիշ վանքի հիմնապատ, որ այժմ յայտնի է Տէր Պետոյի վանք անունով եւ որի մոտ կայ մի սուրբ աղբիւր*»²⁵:

Իր վկայության մեջ Վարդան Գալուստյանը նշում է, որ «*եկեղեցույ բեմին տակ բնեռագիր արձանագրութիւն մը կար, բայց եկեղեցույ*

²¹ «Կոստանդնուպոլիսի Հայոց Պատրիարքի կողմից Թուրքիայի արդարադատության և դավանանքների մինիստրութեանը ներկայացուած հայկական եկեղեցիների և վանքերի ցուցակները և թաքրիքները (գեկոյցները) 1912-1913թթ., տպագրվել են Ա.Խ.Սաֆրաստյանի կողմից «Էջմիածին» ամսագրում 1965 թ. Ա-Ժ և 1966 թ. Բ, Գ, Զ-Է, Ը, Թ-Ժ համարներում:

²² Հայոց ցեղասպանությունը օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկայություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու: Հատոր Ա «Վանի նահանգ», Երևան, 2012, էջ 40:

²³ Այս եկեղեցու և դպրոցի մասին հիշատակություն կա նաև Գրիգոր Նազարյանի վկայության մեջ, տե՛ս «Վշտապատում», Երևան, 2005, էջ 22:

²⁴ Սարգիսեան Ներսիս, նշվ. աշխ., էջ 265: Լալայեան Ե., Վասպուրական. Նշանաւոր վանքեր, Ազգագրական հանդէս, № 21, էջ 99:

²⁵ Լալայեան Ե., նշվ. աշխ., էջ 99:

հրկիզումեն ետք փլատակներու տակ թողուած է»:

Ի տարբերություն Գնձիկի, երեքինը, որտեղ ժամանակին հայտնաբերվել է Մենուա արքայի սեպագիր արձանագրություններից մեկը, հիշատակված է ուրարտական արձանագրությունների ժողովածուներում թե՛ Մելիքիշվիլիի²⁶, թե՛ Սալվինիի²⁷, թե՛ Նիկոլայ Հարությունյանի մոտ²⁸: Հատկանշական է, որ բնակչության համար բացարձակ անհասկանալի սեպագիր արձանագրություններով քարաբեկորը գտնվել է բեմի տակ, բեմը՝ եկեղեցու առաջակողմի բարձր մասն է, որտեղից քարոզ են կարդում, կարելի է ասել՝ եկեղեցու գլխավոր, կենտրոնական հատվածներից մեկը: Եվ այս արձանագրությունը բնավ միակը չէ, որը գտնվել է եկեղեցում:

Այսպես, սեպագիր արձանագրություններ ժամանակին հայտնաբերվել են Վանի նահանգի այլ եկեղեցիներում նույնպես, ինչպես, օրինակ՝ Իշպուինի և Մենուա արքաների համատեղ արձանագրությունը Վանից հյուսիս ընկած Գյուսնենց գյուղի Սուրբ Հովհաննես եկեղեցում²⁹, Վան քաղաքի Սուրբ Պողոս եկեղեցում³⁰, Սուրբ Պետրոս եկեղեցում³¹, Սուրբ Վարդան եկեղեցում³², երկու արձանագրություն Վանի Սուրբ Սահակ եկեղեցում, որոնցից մեկը խորանի տակ, մյուսը՝ գավիթում³³, Սուրբ Հովհաննես եկեղեցու ավերակներում³⁴ և այլն: Սալարը հիշատակում է Վանից մեկ մղոն դեպի հյուսիս ընկած Կալաջիկ գյուղի եկեղեցու խորանի մասին, որն արձանագրություններով

²⁶ Меликишвили Г., ВДИ, 1953, № 2, стр. 297:

²⁷ Salvini Mirjo, Corpus dei testi urartei, Volume I, Le iscrizioni su pietra e roccia, I testi, Roma, 2008, էջ 211: Այս հուշակոթողի մի մասը (այն սկզբնապես երկու մասից է բաղկացած եղել, մեկ կորել է) այժմ գտնվում է Վանի թանգարանում:

²⁸ Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 128:

²⁹ Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 34:

³⁰ Sayce A.H., Cuneiform inscriptions of Van, Journal of the Royal Asiatic society, էջ 550; Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 34, 248:

³¹ Layard A.H., Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon, London, 1853, էջ 344; Saint-Martin M., նշվ. աշխ. էջ 188; Sayce A.H., 632; Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 31:

³² Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 128:

³³ Layard A.H., նշվ. աշխ. էջ 344; Sayce A.H., 623; Арутюнян Н., նշվ. աշխ., էջ 184:

³⁴ Saint-Martin M., Notice sur le voyage littéraire de M. Schulz en Orient, et sur les découvertes qu'il a faites récemment dans les ruines de la ville de Sémiramis en Arménie, Nouveau Journal Asiatique, September 1828, էջ 184; Layard A.H., նշվ. աշխ. էջ 344; Sayce A.H., նշվ. աշխ., էջ 450:

սալաքար էր³⁵, Շուշանց գյուղի վանքից հայտնաբերված արձանագրության մասին³⁶, Կողբանց գյուղի վանքի խորանի³⁷, Վարազա վանքի եկեղեցիներից մեկի խորանը³⁸, Սղոյա գյուղի եկեղեցուց հայտնաբերված արձանագրությունները³⁹ և այլն:

Եկեղեցիներում պահվող արձանագրությունների վրա, օրինակ՝ վերոհիշյալ Սուրբ Պողոս եկեղեցու և Սղոյա գյուղի եկեղեցու արձանագրությունների⁴⁰ (ինչպես նաև շատ այլ արձանագրությունների)⁴¹ վրա կարելի է նշմարել խաչեր: Ըստ երևույթին խաչը տվյալ դեպքում հանդես է գալիս որպես յուրօրինակ կնիք՝ սեպագիր արձանագրությունը պահպանելու համար: (Օրինակ՝ Խառակոնիսի արձանագրությունը (տե՛ս նկար 2)⁴²:

Լեյարդը, պատմելով Վանի եկեղեցիներից մեկում պահվող սեպագրերի մասին, նշում է, որ պատը պետք է սպիտակեցվեր, սակայն քահանան կարգադրել է սեպագրերի հատվածները մաքրել ծեփից՝ դրանք ուսումնասիրելու համար⁴³: Մովսիսյան Արտակը գրույցում նշեց, որ Աղթամարում անցկացված պեղումների ժամանակ վանքի խցերից մեկում հայտնաբերվել էին մի խումբ ուրարտական արտակարգ պահպանված արձանագրություններ: Միգուցե այդ նույն արձանագրությունների մասին է հիշատակում Հ.Լինչը 1892 թվականին կատարած իր ուղևորության նկարագրության մեջ. «Շենքին արեւելեան

³⁵ Sayce A.H., նշվ.աշխ. էջ 454:

³⁶ Saint-Martin M., նշվ.աշխ. էջ 186; Sayce A.H., p.499: Վանքերում և եկեղեցիներում հայտնաբերված այլ արձանագրությունների մասին տե՛ս նույն տեղում, էջ 500, 501, 504:

³⁷ Saint-Martin M., նշվ.աշխ. էջ 187; Sayce A.H., նշվ. աշխ., p. 509; Арутюнян Н., նշվ.աշխ., էջ 109:

³⁸ Saint-Martin M., նշվ.աշխ. էջ 187; էջ 1853; Sayce A.H., նշվ.աշխ. էջ 531:

³⁹ Saint-Martin M., նշվ.աշխ. էջ 186; Арутюнян Н., նշվ.աշխ., էջ 126, 134:

⁴⁰ Սուրբ Պողոս եկեղեցու արձանագրությունը, տե՛ս՝ Н.Арутюнян, նշվ.աշխ., էջ 30 (фото XII); Меликишвили Г.А, Урартские клинообразные надписи, Вестник древней истории, 1953, № 1, фото № 2, 306 և 307 էջերի միջև: Սղոյա գյուղի արձանագրությունը՝ Н.Арутюнян, նշվ.աշխ., էջ 134-135 (фотоLXVII)

⁴¹ Н.Арутюнян, նշվ.աշխ., էջ 98 (рис XLII), էջ 113 (фото LII), էջ 124-125 (фото LX, LXI), էջ 139 (фото LXV), էջ 312-318 (фото CXXXVI), Խորխորյան տարեգրության կրկնօրինակի վրա՝ Н.Арутюнян, նշվ.աշխ., фото LXXXV: Խառակոնիսի արձանագրությունը՝ տե՛ս Меликишвили Г.А, նշվ.աշխ., էջ 313-317:

⁴² Աղբյուրը՝ Меликишвили Г.А, նշվ.աշխ., фото № 2 314 և 315 էջերի միջև:

⁴³ Layard A.H., նշվ.աշխ. էջ 344:

կողմը կը գտնուի փոքր մատուռ մը, հիմա՝ անբնակ... անա զմեզ առաջ-
նորդեցին փոքր և բաժնետիրական սենեակ մը: Հինգ փոքր դարակներ,
որոնք սենեակին միակ կողմը կը գրաւէին, վանականներուն մօտ
գտնուած բոլոր ձեռագիրները և գիրքերը կը պահէին... երկու քարեր,
որոնք բնեռագիր արձանագրութիւններ ունին, այս սենեակին մէջ
պահուած են, ասոնցմէ մին բոլորածէն է.⁴⁴

1916 թվականին, երբ ռուսական զորքերի առաջխաղացման
հետևանքով հայ բնակչության մի մասը վերադարձավ իրենց հայրենի
գյուղերը, էրերինի բնակչության մի հատվածը նույնպես վերադարձել է
գյուղ: Արխիվում պահպանվել են տեղեկություններ նախկին երկհար-
կանի դպրոցի մնացորդ կազմող մի քանի սենյակներում ուսումնական
գործընթաց կազմակերպելու մասին⁴⁵, սակայն, ցավոք սրտի, ո՛չ
եկեղեցու, ո՛չ էլ առավել ևս սեպագիր արձանագրության մասին որևէ
այլ տեղեկություն չի պահպանվել:

Հավելենք, որ պատրաստվում ենք աշխատանքը շարունակել
արխիվներում, նախ պարզելու հնարավոր բոլոր տեղեկությունները այս
գյուղերի, և մանավանդ Գնձիկի Տեր Գորգիզի և այդ կորսված քարա-
կոթողի մասին: Միանգամայն հնարավոր է, որ XX դարի երկրորդ
կեսին Արևմտյան Հայաստանի տարածքում անցկացված պեղումների
արդյունքում այդ քարակոթողը տեղափոխվել է Վանի կամ Ստամբուլի
թանգարաններ, սակայն դա պարզել դեռ չհաջողվեց:

KHANZADYAN MARIAM

(IOS)

ABOUT THE LOST CUNEIFORM INSCRIPTIONS ONCE ERECTED IN GNJIK (BITLIS VILAYET) AND ERERIN (VAN VILAYET) VILLAGES

The article refers to the cuneiform inscriptions coming from the two
villages, Gnjik and Ererin in Bitlis and Van vilayets. One of them, the Ererin
inscription, was stored in the village's Armenian Church of St. John the

⁴⁴ Աղթամարում պահվող արձանագրությունների մասին տե՛ս Lynch H.F.B., Armenia, Travels and studies, vol. II, London, 1901, p. 134 (Թարգմանությունն ըստ Լինչ Հ.Ֆ.Պ., Հայաստան, ուղևորություններ և ուսումնասիրություններ, Բ հատոր. Տաճկահայաստան, Կ.Պոլիս, 1914, տպագրություն Յ.Ասատուրեան եւ որդիք):

⁴⁵ Սահակյան Ռ., Ուսումնական գործի կազմակերպումը Վանի նահանգում (1917 թ.) Բանբեր Հայաստանի արխիվների, 2011, № 1(117), էջ 20-21:

Baptist, and the other one, a quite large stone stella with cuneiform inscriptions, was placed in the Gnjik village cemetery.

Both were lost during the Armenian Genocide.

Fig. 2 - Parte superiore della stele di Rosa III, figlio di Erimena; faccia anteriore.

